

KONFERENCJA SPRAWOZDAWCZA INSTYTUTU ARCHEOLOGII UJ 2020

ABSTRAKTY

M. Cieśla, J. Skłucki, D. Stefański, K. Sobczyk, P. Valde-Nowak, M. Zając

Badania Jaskini Ciemnej w Ojcowie w roku 2020

Kolejny sezon prac w Jaskini Ciemnej, badanej rokrocznie od 2007 roku, przyniósł kilka nowych informacji. Objęty badaniami został teren 18 m² położonych wewnątrz komory jaskini, na SW od jej otworu wejściowego. Wykopaliska stanowiły kontynuację działań podjętych w roku poprzednim, obejmowały swoim zasięgiem ten sam obszar wykopu.

Wśród osiągniętych w tym roku celów badawczych należy wymienić odsłonięcie w przyotworowej części jaskini najmłodszego poziomu mikockiego i dotarcie do narożnika wkopu wykonanego w trakcie badań prowadzonych na stanowisku przez S. Krukowskiego. Całość prac podjętych na stanowisku dotyczy terenu nigdy wcześniej nie badanego, wszystkie dawniejsze wykopaliska (w tym S. Krukowskiego) koncentrowały się przed jaskinią i w wejściu do niej. Nawiązanie do starego wkopu pozwoli po raz pierwszy w sposób pewny na korelację warstw stratygraficznych opisanych w czasie dawnych badań z tymi wyróżnianymi obecnie.

Paweł Valde-Nowak

Badania Jaskini Hučiva w Tatrach w 2020 roku

W 2019 roku podjęte zostały badania archeologiczne Jaskini Hučiva w miejscowości Tatraska Kottlina w Tatrach Bielskich w Słowacji. W kolejnym roku z powodu epidemii i zamknięcia granic nie mogło dojść do kontynuowania wykopalisk na zaplanowaną skalę. Jednak tuż przed zamknięciem granicy państwowej doszło do wyprawy archeologów do wspomnianej jaskini z zamiarem weryfikacji śladów akcji słowackich grotolazów. Misja miała więc w dużym stopniu charakter ratowniczy. Przy ścianie jaskini, na skraju wykopu archeologicznego, grotolazi wydrążyli w osadach jaskiniowych wąskie przejście, prowadzące do nieznanej komory jaskiniowej. W jej wnętrzu podczas weryfikacji archeologicznej znaleziona została sfosylizowana kompletna szczeka konia. Mniej więcej w połowie tkwi ona pionowo w sedymencie. Oględziny fragmentu nowej komory doprowadziły do znalezienia artefaktu z zielonego radiolarytu w osadzie płynnie przechodzącym do badanego w ubiegłym roku ogniska schyłkowopaleolitycznej kultury magdaleńskiej.

Marek Nowak¹, Marta Korczyńska², Robert Kenig^{1,2}, Agnieszka Czekał-Zastawny³,
Magdalena Kapcia², Magdalena Moskal del-Hoyo²

(¹ Instytut Archeologii UJ, ² Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, ³ Instytut Archeologii i Etnologii PAN)

Stanowisko Biskupice 18 (pow. wielicki) – pierwszy sezon badań osady kultury ceramiki wstęgowej rytej

W lipcu i sierpniu 2020 r. prowadzone były badania wykopaliskowe na stanowisku nr 18 w Biskupicach (pow. wielicki). W ich trakcie natrafiono na pozostałości osady kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR), w postaci dobrze zachowanych obiektów archeologicznych, w tym na relikty trzech tzw. długich domów. Tegoroczne prace skupiły się na przebadaniu dwóch z nich, przynosząc bogaty zbiór artefaktów ceramicznych, krzemienych, kamiennych i obsydianowych. Wstępna analiza materiału zabytkowego pozwala ustalić chronologię względną stanowiska na tzw. fazę żelazową KCWR, co teoretycznie sytuuje osadę pośród stanowisk późnego etapu rozwojowego tej jednostki (początek V tys. BC?). Wśród odkrytych zabytków na szczególną uwagę zasługuje fragment naczynia z przedstawieniem ludzkiej twarzy z rogami, stanowiący unikatowy przykład tego typu zabytków na ziemiach polskich. Analogiczne tzw. naczynia antropomorficzne są często spotykane na wczesno- i środkowo-neolitycznych stanowiskach na terenie Słowacji i Węgier. Odkryte na stanowisku zabytki obsydianowe, w tym dwa rdzenie, również wskazują na transkarpackie kontakty mieszkańców osady. W trakcie badań z wypełnisk obiektów pobrano blisko 900 zestandaryzowanych prób botanicznych, a także 600 prób geochemicznych i liczne próby mikromorfologiczne, które pozwolą na lepsze rozpoznanie zarówno gospodarki ludności zamieszkującej osadę w Biskupicach, jak i procesów tafonomicznych zachodzących na stanowisku. Prace prowadzone były w ramach projektu badawczego „Szukając odpowiedniego miejsca na zamieszkanie: gospodarka roślinna i wzajemne interakcje człowiek-środowisko na początku okresu neolitycznego w Małopolsce” realizowanego w Instytucie Botaniki PAN im. W. Szafera, pod kierownictwem dr Magdaleny Moskal-del Hoyo. W badaniach uczestniczyli studenci IAUI w ramach obowiązkowych ćwiczeń terenowych.

Katarzyna Lajs

Wstępne wyniki wieloaspektowej analizy materiału krzemienego ze stanowiska Tell el-Murra na tle analogicznych znalezisk ze starożytnego Egiptu

Stanowisko Tell el-Murra, znajdujące się w północno-wschodniej Deltcie Nilu, stanowi istotny punkt w sieci osadniczej związanej z okresem wczesnodynastycznym i czasami Starego Państwa. Zarówno pozostałości badanej tam osady, jak i cmentarzyska, dostarczyły dużych serii zabytków krzemienych. Występują one licznie w obrębie różnorodnych nawarstwień kulturowych i pozostałości konstrukcji o charakterze mieszkalnym i gospodarczym. Odkrywane są również w kontekście sepulkralnym na cmentarzysku mieszkańców wczesnodynastycznej osady. Niewątpliwie pełniły ważną funkcję w wielu aspektach ich życia, począwszy od ekonomicznego (podstawowe narzędzia pracy), poprzez społeczny (podkreślanie statusu właściciela) aż po duchowy (narzędzia krzemienne jako element wyposażenia grobowego). Charakter inwentarzy, zarówno w przypadku cmentarzyska, jak i osady, wpisuje się w obraz przemysłów krzemienych reprezentowanych na innych stanowiskach z podobnych okresów. Dominują w nich przede wszystkim narzędzia, przy stosunkowo niewielkiej liczbie półsurowca i odpadków. Zdecydowana większość artefaktów krzemienych była sprowadzana do osady z wyspecjalizowanych warsztatów produkcyjnych w formie gotowych narzędzi lub półfabrykatów. Trzeba jednak podkreślić występowanie lokalnej produkcji narzędzi krzemienych, choć w ograniczonym stopniu. Są to nieliczne formy doraźne, produkowane z niewielkich narzutowych konkracji niskiej jakości. Wyraźnie odróżniają się od narzędzi importowanych, mocno zestandaryzowanych i wykonanych z dużą precyzją.

Marcin S. Przybyła

Prace archeologiczne na Górze Zyndrama w Maszkowicach w sezonie 2020

Przeprowadzone w sierpniu tego roku prace wykopaliskowe na terenie prehistorycznej osady obronnej w Maszkowicach realizowane były na niewielką skalę i miały na celu ostateczne zakończenie badań terenowych w północno-wschodnim sektorze stanowiska oraz uporządkowanie tej strefy. W ciągu czterech tygodni badań zakończyliśmy eksplorację nawarstwień z wczesnej epoki brązu w wykopie otwartym w zeszłym roku, odkrywając między innymi stosunkowo rzadko spotykane przykłady plastyki zoomorficznej. Znaczny wysiłek został włożony również w dokumentację i zabezpieczenie relikwów prehistorycznego muru kamiennego.

Michał Kasiński, Jan Bulas, Magdalena Okońska-Bulas

Badania wykopaliskowe na osadzie kultury przeworskiej w Rzemienowicach oraz na stanowisku wielokulturowym w Bejscach, pow. kazimierski – sezon 2020

Na przełomie lipca i sierpnia 2020 roku miał miejsce kolejny sezon prac wykopaliskowych prowadzonych na stanowiskach kultury przeworskiej w Rzemienowicach i Bejscach (oba pow. Kazimierski), położonych na obszarze Ponidzia.

Tegoroczny sezon badawczy stanowił piątą kampanię wykopaliskową prowadzoną na osadzie ludności kultury przeworskiej w Rzemienowicach. Przebadano obszar o powierzchni 200 m², w obrębie którego ujawniono obecność pozostałości zaledwie czterech obiektów. Za szczególnie interesujący należy uznać obiekt 46 – jamę zawierającą szkielet psa, położoną w centralnej części wykopu. W trakcie prac pozyskano ponadto liczną serię fragmentów ceramiki, jak również pojedyncze zabytki metalowe datowane przede wszystkim na wczesny okres rzymski.

Badania prowadzone na stanowisku wielokulturowym w Bejscach początkami sięgają 2018 roku. W tegorocznym sezonie badaniami objęto obszar o powierzchni 203 m². W trakcie prac zarejestrowano pozostałości obiektów pochodzących z trzech horyzontów kulturowych. Najliczniejszą serię stanowią 34 obiekty związane z obecnością w tym miejscu cmentarzyska kultury przeworskiej. Są to zarówno pozostałości typowych grobów ciałopalnych tej jednostki, jeden pochówek szkieletowy, jak również ślady tzn. obiektów rowkowych. Większość znalezisk datować można na późne fazy młodszego okresu przedrzymskiego (fazy A2/A3 i A3). Odkryto również pojedyncze znaleziska z wczesnego okresu rzymskiego. Ponadto na terenie stanowiska wystąpiły materiały o znacznie starszej metryce, świadczące o obecności w tym miejscu osady ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz cmentarzyska społeczności o bliżej nie określonej chronologii.

Agata Szyber, Anna Gawlik

Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Modlnicy, stan. 5, gm. Wielka Wieś, pow. krakowski. Wstępne podsumowanie badań

Sezon wykopaliskowy 2020 zakończył badania cmentarzyska wczesnośredniowiecznego na stanowisku 5. w Modlnicy koło Krakowa. W trakcie tegorocznych prac odkryte zostały jedynie dwie jamy grobowe. Obiekty te wyznaczają jednocześnie nieznaną dotychczas północną granicę cmentarzyska.

W ten sposób domknięte zostały prace wykopaliskowe prowadzone na tym stanowisku od 2009 r. W podsumowaniu można stwierdzić, że wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Modlnicy liczyło w sumie 141 grobów. Ze względu na warunki glebowe szczątki kostne nie zachowały się lub były w stanie, uniemożliwiającym szersze analizy antropologiczne i demograficzne. Część pochówków zawiera-

ła wyposażenie grobowe w postaci naczyń ceramicznych, narzędzi takich jak noże czy krzesiwa, a także monet oraz elementów stroju, do których zaliczyć można kabłączki skroniowe, kolie paciorków szklanych i kamiennych oraz pierścionki. W większości obiektów udało się zarejestrować pozostałości drewnianych konstrukcji grobowych. Cmentarzysko datowane jest na 1. poł. XI – pocz. XII wieku.

Dariusz Niemiec

Siódmy sezon badań archeologicznych przy Starej Synagodze na Kazimierzu

Badaniami archeologicznymi w tym sezonie wykopaliskowym objęto najmniej rozpoznano strefę wewnętrznego dziedzińca w rejonie XVII wiecznego Babińca. Bezpośrednim efektem badań jest odkrycie nowożytnych murów z XVIII–XIX w. oraz towarzyszących im serii zabytków w postaci tak datowanych fajek i ceramiki z napisami hebrajskimi.

Szymon Walkowski

Młyny wodne w średniowiecznej Europie w świetle badań archeologicznych – zarys zagadnienia

Młyny wodne, będące wynalazkiem antycznym, osiągnęły pełny rozwój w średniowieczu. Adaptacja tej technologii przebiegała odmiennie w różnych regionach średniowiecznej Europy, skutkując powstaniem tysięcy młynów wodnych o zróżnicowanych funkcjach i strukturze. Kompleksy młyńskie służyły do uzyskiwania m.in. mąki, kaszy, słoju, cukru, desek, papieru, rudy metali, oliwy czy tkanin. W przygotowywanej pracy doktorskiej analizowane są archeologiczne pozostałości europejskich młynów wodnych w celu uchwycenia różnic regionalnych w sposobie konstrukcji oraz ewolucji formy, funkcji i ich znaczenia w średniowieczu. Równie istotnym aspektem badań jest migracja technologii młyńskiej oraz jej geneza w różnych częściach Europy. Kluczowe pytanie dotyczy wpływu odkryć archeologicznych na pogłębienie wiedzy o sposobie życia i społecznej roli młynarza.

Celem niniejszego wystąpienia jest przedstawienie znaczenia archeologii w badaniach molinologicznych oraz ukazania zróżnicowania średniowiecznych młynów wodnych na wybranych przykładach odkrytych m.in. na Cyprze, we Francji, w Hiszpanii oraz w Polsce.

Ewdoksia Papuci-Władyka

Badania studyjne w ramach grantu Maestro oraz rozpoczęcie prac nowego projektu: „MA-P Maloutena i Agora w planie urbanistycznym Pafos: modelowanie miejskiego krajobrazu stolicy hellenistycznego i rzymskiego Cypru.

W roku 2020 zespół Paphos Agora Project, w ramach projektu Maestro 6 NCN, przeprowadził w Pafos ostatnią kampanię badawczą (16 sierpnia do 30 września br.), która miała na celu weryfikację części wyników badań wykopaliskowych oraz dokończenie opracowania materiałów pod przygotowanie raportu końcowego z realizacji grantu.

1 października rozpoczęła się trwająca do 1 listopada br. kampania wykopaliskowa w ramach nowego grantu Opus 18 realizowanego w partnerstwie UJ (lider), Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW oraz Wydział Geodezji i Kartografii Politechniki Warszawskiej. Projekt ma na celu odtworzenie układu zabudowy antycznego miasta Nea Paphos, położonego u południowo-zachodnich wybrzeży Cypru, wpisanego na listę dziedzictwa UNESCO od 1980 r. Interdyscyplinarny zespół badawczy zło-

żony jest z przedstawicieli dziedzin takich jak archeologia, geofizyka, architektura oraz specjalistów od badań teledetekcyjnych, modelowania proceduralnego i analiz przestrzennych. Na podstawie dotychczasowych informacji zebranych w oparciu o kwerendę źródłową oraz nowych danych pozyskanych w trakcie realizacji projektu, zespół podejmie się rekonstrukcji układu ulic i budowli funkcjonujących na terenie antycznej Pafos w różnych okresach historycznych ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Malouteny i Agory. Rezultatem zintegrowanych wyników badań będzie rekonstrukcja krajobrazu miasta i zabudowań w postaci modeli 3D. Uzyskane rekonstrukcje 3D zostaną poddane następnie analizom przestrzennym celem ustalenia zależności pomiędzy układem zabudowy i ulic a funkcjonowaniem miasta w rozumieniu widoczności, przepływu ludności, potencjalnej liczby mieszkańców etc. Projekt wdraża metodykę nowatorską dla Cypru, z sukcesem stosowaną jednak na nielicznych do tej pory stanowiskach archeologicznych w basenie M. Śródziemnego.

W referacie zostaną przedstawione najważniejsze wyniki pierwszej kampanii wykopaliskowej MA-P.

Kamil Kopij, Adam Pilch, Monika Drab, Kaja Głomb, Szymon Popławski

Raz, dwa, trzy! Czy wszyscy mnie słyszą? Czy wszyscy mnie widzą? – akustyka i proksemika rzymskich contiones

W referacie chcielibyśmy przedstawić założenia projektu badawczego finansowanego z programu SONATA 15 „Raz, dwa, trzy! Czy wszyscy mnie słyszą? Czy wszyscy mnie widzą? – akustyka i proksemika rzymskich contiones” oraz pierwsze wyniki jego realizacji.

Celem naszych badań jest określenie liczby osób, które mogły słyszeć mowy na tyle dobrze, żeby móc je zrozumieć, dla kilku mównic w sercu stolicy Imperium Rzymskiego, na Forum Romanum oraz Kapitolu. Dzięki przekazom pisanimy wiemy, że w okresie Republiki rzymscy politycy zwykli przemawiać m.in. z rostrów – specjalnej mównicy ozdobionej taranami okrętów zdobytych na wrogach –, podium świątyni Dioskurów (obie na Forum Romanum) oraz podiów świątyni: Jowisza Największego Najlepszego na Kapitolu oraz Bellony na Polu Marsowym. Biorąc pod uwagę fakt, że na przełomie okresu republikańskiego i cesarskiego na Forum Romanum zaszły poważne zmiany, które wpłynęły na retoryczny krajobraz głównego placu Rzymu, postanowiliśmy zbadać również właściwości akustyczne mównic wczesnocesarskich: rostrów Cezara oraz podium świątyni Boskiego Cezara. Ponadto – biorąc pod uwagę wagę przemówień wojskowych – postanowiliśmy przebadac place przylegające do sztabów dwóch obozów wojskowych będących przedmiotem badań polskich archeologów: w Novae w Bułgarii i Dajaniyi w Jordanii.

Jak dowiadujemy się z lektury rzymskich traktatów retorycznych (jak choćby Orator Cycerona czy Kształceniu mówcy Kwintyliana) oprócz samych słów dla sztuki przemawiania niezwykle ważna była również gestykulacja. Dlatego też poza analizą akustyczną badanych przez nas miejsc, przeprowadzimy także analizę widoczności gestów. W referacie chcielibyśmy przedstawić wstępne wyniki eksperymentu, który prowadziliśmy w dniach 30.10-28.11 na terenie Kampusu UJ.

Jarosław Żrałka¹, Christophe Helmke²

¹ Instytut Archeologii UJ, ² University of Copenhagen

Badania wybranych naczyń polichromowanych kultury Majów z Nakum. Wyniki analiz stylistycznych, epigraficznych oraz archeometrycznych

Wieloletnie badania archeologiczne stanowiska kultury Majów w Nakum (północna Gwatemala) wskazują na to, że ośrodek ten był zasiedlony od początków I tys. p.n.e. do końca X wieku n.e. W ciągu tzw. okresu klasycznego (III-IX w. n.e.) Nakum utrzymywało liczne kontakty polityczne, kulturo-

we i handlowe z wieloma sąsiednimi ośrodkami Majów. Z geopolitycznego punktu widzenia Nakum położone było w niezwykle strategicznym miejscu – na granicy wpływów dwóch potężnych królestw Majów: 1) Tikal na zachodzie oraz 2) Naranjo na wschodzie (Naranjo przez długi czas było wasalem tzw. Dynastii Węża).

Opierając się na materiale archeologicznym (zwłaszcza naczyniach ceramicznych) uzupełnionym o teksty epigraficzne, pokażemy, jak Nakum zmieniało swoich politycznych patronów w ciągu okresu klasycznego. Przedstawione w referacie dane uwzględniają wyniki analiz stylistycznych, epigraficznych oraz archeometrycznych wybranej grupy naczyń, celem rekonstrukcji relacji polityczno-kulturowych, jakie Nakum utrzymywało ze swoimi sąsiadami w okresie prekolumbijskim.

Marcin Czarowicz¹, Jakub Niebylski², Piotr Sadowski³, Barbara Witkowska¹, Piotr Kołodziejczyk¹, Jacek Karmowski¹, Anita Szczepanek⁴, Tomasz Herbich², Grzegorz Gąska

¹ Instytut Archeologii UJ, ² Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, ³ Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, polskie Towarzystwo Historyczne o/ Nowy Targ, ⁴ Katedra Anatomii UJ CM

Poszukiwania grobów i cmentarzy wojennych w okolicy (Starego) Łupkowa na podkarpaciu

Okolice Łupkowa na podkarpaciu zarówno w czasie I jak i II Wojnie Światowej były areną zaciętych walk. Koniec ostatniej ze światowych wojen nie oznaczał wcale spokoju. Dramatyczne wydarzenia z lat 1944-1947 doprowadziły do wyludnienia tego obszaru. W związku z tym, istniejące w okolicy miejsca pamięci o walkach z lat 1914-1915, 1939 i 1944 uległy zatarciu. Przywracaniem pamięci o takich miejscach zajmują się, od wielu lat, potomkowie wypędzonych Łemków oraz społecznicy, przeszukujące archiwalia poszukujący jakichkolwiek śladów po cmentarzach i grobach wojennych w okolicy. W mijającym roku badacze z Instytutu Archeologii podjęli się prac weryfikacyjnych w kilku lokalizacjach w okolicy Łupkowa starając się odnaleźć groby poległych żołnierzy. W trakcie prezentacji przedstawione zostaną wyniki badań terenowych oraz kwerend archiwalnych dotyczących pochówków żołnierskich w okolicy Łupkowa.

Marcin Czarowicz¹, Piotr Kołodziejczyk¹, Jacek Karmowski¹, Barbara Witkowska¹, Jakub Niebylski², Tomasz Herbich², Anita Szczepanek³, Grzegorz Gąska

¹ Instytut Archeologii UJ, ² Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, ³ Katedra Anatomii UJ CM

Zubeńsko - poszukiwanie cmentarza wojennego z okresu walk o przełęcz łupkowską

Z inicjatywy Gminy Komańcza oraz społeczników zajmujących się grobownictwem wojennym na terenie południowo- wschodniego podkarpacia zespół Instytutu Archeologii UJ przeprowadził badania poszukiwawcze cmentarza wojennego zlokalizowanego w nieistniejącej obecnie wsi Zubeńsko. Kilka lat temu społecznik Grzegorz Gąska natrafił na archiwa sugerujące, że nieopodal cerkwiska planowano wykonanie cmentarza wojennego, na który mieli zostać przeniesieni polegli w wyniku zimowych walk, toczących się w okolicy, na początku 1915 roku, żołnierze austro-węgierscy oraz carscy. Nasze działania zmierzały do potwierdzenia lokalizacji cmentarza a w dalszej kolejności do odtworzenia jego planu. Do potwierdzenia miejsca wykorzystano zarówno dane ALS jak i wykonane na miejscu cyfrowe modele terenu. Po zawężeniu obszaru poszukiwań wykonana została prospekcja geofizyczna, która ukazała występowanie podziemnych anomalii a te zostały sprawdzone podczas prowadzenia prac wykopaliskowych. W wyniku podejmowanych działań udało się nie tylko odnaleźć i przebadać część cmentarza ale też odtworzyć ostatnie chwile życia niektórych z pochowanych.